

◆◆◆ NÉMETH LÁSZLÓ IMRE

Szabad magyarok Rómában 1944–1946

Küry Béla és a Szabad Magyarok Szövetsége

BEVEZETÉS

Rómában, a Campo Verano temető külföldiek számára fenntartott parcellájában Frank Miklós, római magyar lelkész 1966. augusztus 27-én áldotta meg a római magyarok új sírhelyét, amelybe az egyházközség Küry Béla és Lánczy Katalin földi maradványait hozatta át.¹ Erre azért került sor, hogy haláluk után tíz évvel ne helyezték maradványaikat közös sírba.² Az eseményről három fénykép maradt fenn. Az egyikben Frank Miklós látható, amint megáldja a sírt, a háttérben Prokop Péter pap, festőművész látszik.³ A másikon csak Frank Miklós, a harmadikon a sír, amelyen a két név olvasható (1. kép). A sírra 1983-ban travertinből készült kőlapot helyeztek, amire ráírták azok nevét, akiket időközben a sírba temettek.⁴ Ezen is az első Küry Béláé.

A Római Magyar Lelkeszi Hivatal tíz évvel korábban, 1956. március 17-én kelt értesítője így adott hírt Küry haláláról, aki 42 éves korában távozott az élők sorából:⁵

„Szomorú szívvel értesítem a K. Híveket, hogy folyó hó 14-én déli 12 óraker hirtelen magához szólította az Úr Küry Béla testvérünket. Példás élete, hősieen viselt keserves szenvedései, mély hite és jóságos lelke mindannyiunk számára felejthetetlené teszi emlékét. Imádkozunk örök nyugalmaért.”

¹ Frank Miklós 1963–1973 között volt római magyar lelkész. A sír a külföldiek parcellájában (38-as) a 8. számú. NÉMETH László (Imre), *Adalékok a római magyar lelkészség történetéhez. Második rész: 1963–1973*, in *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* (MEV) 15 (2003) 3–4/127.

² Uo. 126.

³ Frank Miklós életrajza: NÉMETH László Imre, *A római Szent István Alapítvány 50 éve* (Budapest 2015) 36–37. Prokop Péter 1957-től 1999-ig élt Rómában. Uo. 44–46. A fényképek Rómában, a Szent István Házban, az Olaszországi Magyar Katolikus Misszió (OMKM) levéltárában található: OMKM Mellékletek 15/7/21–23.

⁴ NÉMETH László Imre, *Adalékok a római magyar lelképásztorkodás történetéhez. Harmadik rész: 1973–1999*, in MEV 28 (2016) 1–4/173–174. A sírról készült fénykép: CSORBA László, *Magyar emlékek Itáliában* (Budapest 2003) 221.

⁵ A lelképásztori értesítő: OMKM 33. Elektronikus formában: OMKM CD 1.

I. kép: RÓMA, CAMPO VERANO TEMETŐ, 38-AS PARCELLA,
RÓMAI MAGYAROK KÖZÖS SÍRJA (1966)

Az egyházközség törekvése, hogy megőrizték a tíz éve elhunyt honfitársak földi maradványait, valójában órá vonatkozott, Lánczy Katalin csak két évvel korábban, 1964-ben hunyt el. Ki volt Küry Béla, hogy ilyen fontosnak tartották földi maradványainak megőrzését?

KÜRY BÉLA ÉLETE ÉS IRATHAGYATÉKA

Csermák Béla néven Keveváron, Temes vármegyében született 1914. február 20-án.⁶ Középiskolai tanulmányait Gödöllőn a premonstreieknél végezte, ahol jó eredménnyel érettségizett, majd Budapesten jogból doktorált.⁷ 1936-ban vette fel özvegy édesanyja, Küry Irén családi nevét, amire az is indíthatta, hogy apja korai halála után nagybátyja, Küry Géza fogadta örökbe.⁸ Tanulmányai befejezése után Jász-Nagykun-Szolnok vármegye szolgabírója

⁶ Életrajza: <http://jnszmtisztviselok.hu/1876-1944/tisztviselok1876-1944/kurybela/index.html> (2019. 06. 12.).

⁷ STUHLMANN Patrik, *A Jászóvári Premontrei Kanonokrend Gödöllői Reálgimnáziumának és Szent Norbert-Nevelőintézetének értesítője az 1931–1932. évről* (Budapest 1932) 55 és 77.

⁸ Lásd: Küry Béla halálakor készített emléklap (2. kép).

lett.⁹ Az Országos Ösztöndíjtanács javaslatára elnyert kilenc hónapos csere-ösztöndíjjal 1942-ben Rómába utazhatott. Mivel eredményesen dolgozott, 1943-ra is megszavazták neki az ösztöndíjat. Ennek lejártá után nem tért haza, 1943. november 1-jén lemondott állásáról. Ezt követően Rómában az MTI tudósítójaként dolgozott.

A Szent István Alapítvány (SZIA) levéltárában feldolgozás alatt lévő ún. Apor irathagyatékban megtalálhatók az ő iratai is, 38 dokumentum az 1939–1951 közötti évekből.¹⁰ Értékes és érdekes információkkal szolgálnak életének további alakulásáról és rajta keresztül a római magyar közösség életéről a II. világháború utolsó éveiben és a háborút követő években.

Az Apor irathagyatékban található egy névsor, amelyen Rómában élő magyar állampolgárok vannak felsorolva ábécérendben.¹¹ A tizennyolc gépelt oldalból álló listán, amelyre öt nevet kézzel írtak rá, 304 név szerepel. Nincs rajta dátum, így csak következtetni lehet összeállításának idejére. Rajta van Cserháti József pécsi egyházmegyes pap, későbbi megyéspüspök neve, aki az 1942–1943-as tanévben volt utoljára a Collegium Germanicum et Hungaricum növendéke, 1943 őszétől már egyházmegyéjében kapott beosztást.¹² Szerepel rajta Fejér József jezsuita is, aki 1943-ban volt Rómában teológiai hallgató.¹³ Ezek alapján a lista 1943 első félévében készülhetett, és miután magyar állampolgárokat sorol fel, feltehetően a magyar külképviselet részére állították össze. Rajta van Küry Béla neve is. Mint sok más név, az övé is kékkel ki van pipálva, amiről nem tudni, mit jelent. Neve után áthúzva az olvasható, hogy az MTI tudósítója, és fölé azt írták: a Ceres munkatársa.¹⁴ A névsorban lakhelye Via Margutta 78-as szám. 1943-tól a Római Magyar Akadémián (RMA), a Via Giulia 1. szám alatt lakott, így ez is azt erősíti meg, hogy a névsor 1943 elején készült.¹⁵

⁹ Alispáni iratok, 28.291/1936 és Jász-Nagykun-Szolnok vármegye Törvényhatósági Bizottságának jegyzőkönyvei, Alispáni jelentések 1937–1943, Magyar Nemzeti Levéltár, Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár, IV. 407 és 405.

¹⁰ A levéltár feldolgozásáról: FEHÉR Lilla, *A „klerikális reakció” kísérlete a Szent István Akadémia megalapítására az emigrációban*, in *Magyarország és a római Szentszék II. Vatikáni magyar kutatások a 21. században* (Collectanea Vaticana Hungariae Classis I, vol. 15) (szerk. Tusor Péter, Szovák Kornél, Fedeles Tamás; Budapest–Róma 2017) 399, 10. jegyzet. A levéltár Rómában, a Szent István Házban van. Az irathagyaték jelenlegi jelzete: SZIA-Apor, Küry. A dokumentumokra Küry névvel és a dokumentum sorszámmal hivatkozunk.

¹¹ SZIA-Apor, Vegyes II.

¹² Diós István, *Lelkipásztoraink, 1945–2010 között elhunyt egyházmegyes és szerzetes papjaink* (Budapest 2015) 99.

¹³ BIKFALVY Géza, *Magyar jezsuiták történeti névtára 1853–2003* (METEM Könyvek 53) (Budapest 2007) 65.

¹⁴ A szervezetről lásd: 106. jegyzet.

¹⁵ CSORBA László, *A Római Magyar Akadémia története 1945 után*, in *Száz év a magyar–olasz kapcsolatok szolgálatában. Magyar tudományos kulturális és egyházi intézetek Rómában (1895–1995)* (szerk. Csorba László; Budapest 1998) 52.

Küry Béla irathagyatéka megőrzött négy naplót, amelyekre kék színű tollal később ráírták a nevét.¹⁶ A naplók felirata és leírása a következő:¹⁷

1.) „1939. jan. – aug. 22-ig” – jegyzetömb kitépelt lapokkal, a meglévő lapok száma: 32;¹⁸

2.) „Politikai események 1942 – 1943. XII. 31-ig” – fekete borítójú füzet teleírva, az utolsó lap üres;

3.) „Politikai események 1944 – 1945. ápr. 30-ig” – kemény borítójú füzet teleírva, az oldalak között kivágott újságcikkek;

4.) „1945. május 1-től” – cím nélkül, hosszú alakú számadáskönyv. Nincs teleírva, az utolsó bejegyzés 1946. március 14-nél olvasható. A következő napnál csak a dátum van feltüntetve, március 15., bejegyzés nélkül. Az oldalak között ebben is vannak kivágott újságcikkek.

Munkájához készíthette ezeket, lejegyezve a napi eseményeket, figyelve a sajtót. Az 1939 augusztusától 1941. december 31-ig terjedő időszakról nincsenek feljegyzések. A Magyarországot érintő legfontosabb eseményeket is feljegyezte, napról-napra követve a magyarországi háborús eseményeket.¹⁹ Irathagyatékában tudósítói munkájára utal két szigorúan bizalmas magyar nyelvű tájékoztató – hat-, illetve négyoldalasak –, amelyeket írógéppel írtak Budapesten 1943. július 22-én és 29-én.²⁰ Ezeket feltehetően hivatalból kapta az MTI-től. Az olaszországi események hazai visszhangjáról olvasható bennük tájékoztatás.

Irathagyatékának másik csoportja műveit, írásait, fordítását, feljegyzéseit tartalmazza.²¹ Ezeket írógéppel írta. Van két olasz nyelvű elemzése Teleki Pálról. Az egyiket (négy oldal) Magyarországról írta Teleki Pál kormányzósa idején,²² még a miniszterelnök életében, a másik, öt részből álló (23 oldalas) írás címe: „L’Ungheria sull’orlo dell’abisso”.²³ Ez már Teleki Pál 1941. április 3-án bekövetkezett halála után készült. Ebben Olaszországban még nem közölt dokumentumok alapján ismerteti Magyarországot történetét 1939

¹⁶ Küry 1–4.

¹⁷ A naplók, az egyik mérete miatt, dobozban vannak archiválva.

¹⁸ A naplóból nem derül ki, hogy ezt hol írta. Életrajza szerint ekkor még Magyarországon élt, és csak 1942-ben érkezett Rómába, de ez napló jelezheti azt, hogy korábban is járt már Olaszországban.

¹⁹ Küry naplójába (Küry 3.) 1945. február 13-án ezt írta: „Budapesten a német megszállás megszűnt. Az egész várost oroszok elfoglalták [sic!].” Február 18-án pedig ezt: „Megjelent az első cikk Budapestről (lásd kiv.)” Itt található a lapok között egy kivágott cikk az *Il Tempo* c. újságból: *Notizie da Budapest, Corrispondenza al „Tempo”*.

²⁰ Küry 5.

²¹ Küry 21–38. Az angolból készült fordítás kézzel írott, 13 oldal. Címe: „Előzónlész” (Küry 21.).

²² Küry 17. Az írás címe: „L’Ungheria durante il governo di Paolo Teleki, La situazione di Teleki nella politica ungherese”.

²³ Küry 36.

és 1941 között.²⁴ Van továbbá egy olasz nyelvű írása (öt oldal), amelynek címe: „Ultimissime dall’Accademia e Legazione Ungherese”. Ebben elsősorban az RMA és a Pápai Magyar Intézet (PMI) között fennálló feszültségekről van szó.²⁵ Ezt 1951-ben írhatta, mert említést tesz benne Vajda Ferenc római magyar lelkészről, aki 1951 júniusában kivándorolt az Egyesült Államokba.²⁶ Olaszországi eseményekről is van néhány írása. Olasz nyelven írt (három oldalt) Carlo Scorzáról, aki 1943. április 19. és július 25. között volt a Nemzeti Fasiszta Párt utolsó titkára.²⁷ 1945-ben, miután június 25-én összeült az olasz alkotmányozó gyűlés, hosszú (27 oldalas) elemzést írt „Harc az Alkotmányért” címmel.²⁸ 1948 áprilisában „Első vonal V.” című, magyar nyelvű (tízoldalas) írásában az olasz politikai helyzetet ismertette az április 18-ra kitűzött választások előtt.²⁹

Irathagyatékában van egy verse is, amelynek címe „Anyácskám”.³⁰ Halála alkalmából Tóth László irodalomtörténész, aki 1935–1943 között az RMA titkára, majd 1946-tól magyar lektor volt a római és a nápolyi egyetemen,³¹ a *Katolikus Szemlében* (a továbbiakban: KSZ) azt írta róla, hogy „magasabb rendű életprogramja, életének egyetlen igazi ambíciója, luxusa, játéka és szenvedélye az írás volt”.³² Versei nyomtatásban először 1951-ben *Ádám könnyei* címmel jelentek meg, a kötetről Tóth László írt ismertetőt.³³ A versgyűjteményt a KSZ úgy hirdette, mint az emigráció egyik legvitatottabb könyvét.³⁴ Első kötete után további verseket is írt, amelyek azért nem jelentek meg, mert pénzét gyógyszerekre, édesanyja és öccse támogatására fordította. Ennek irodalmi nyoma az irathagyatékban fennmaradt egyetlen verse, amely édesanyja iránti aggodalmáról szól. A tervezett kötetből, melynek címe „Képeskönyv” lett volna, megjelent néhány szép vers az *Új Hungária*

²⁴ Az iratból nem derül ki, hogy az írás nyomtatásban is megjelent. Teleki Pálról legújabban: ABLONCZY Balázs, *A miniszterelnök élete és halála – Teleki Pál (1879–1941)* (Budapest 2018).

²⁵ Küry 34. A két intézmény története legújabban: MOLNÁR Antal – TÓTH Tamás, *A Falconieri-palota Róma* (Budapest 2016).

²⁶ *Élet* 2 (1951. június 20. – július 6.) 12/3. Vajda Ferenc lelképásztori működése: NÉMETH László Imre, *Adalékok a római magyar lelképásztorkodás történetéhez. Első rész 1945–1963*, in MEV 14 (2002) 1–4/205–214. A két intézményről korabeli beszámoló: *Vörös terrorakció Rómában a Pápai Magyar Egyházi Intézet ellen*, in *Élet* 3 (1952. július 10.) 13/1.

²⁷ Küry 33.; RASTRELLI, Carlo, *Carlo Scorza l'ultimo gerarca* (Milano 2010).

²⁸ Küry 22–27.

²⁹ Küry 37. Az írásból három példány van. Az olaszországi politikai helyzetről 1943 és 1948 között: M. SZEBENI Géza, *Az olasz rendszerváltozás és a hidegháború*, in *Magyar Szemle* 11 (2002) 9–10/66–85.

³⁰ Küry 38.

³¹ Életrajza: BÉKÉS Gellért, *Tóth László (1910–1982)*, in KSZ 34 (1982) 2/182–183; személyes visszaemlékezései: TÓTH László, *Emlékszótes (Egy egyszerű ember emlékiratai)* (Győr 2010, második javított kiadás).

³² TÓTH László, *Küry Béla (1914–1956). Magyar vers idegenben*, in KSZ 3 (1956) 2/62–66.

³³ KSZ 3 (1951) 2–3/52–54.

³⁴ *Élet* 3 (1952. március 10.) 5. A könyv az *Élet* kiadóhivatalában volt megvásárolható 400 líráért.

1955. évi antológiájában, tizenkettőt pedig Tóth László tett közzé nekrológia végén. Verse vagy versei jelentek meg egy 1956-ban, Münchenben kiadott antológiában is, amelynek címe *Dél-amerikai magyarság. Tíz év versei*.³⁵

Írásai között utolsóként teszünk említést a *Csöd király (Il Fallimento)* című balett forgatókönyvéről.³⁶ A forgatókönyvhöz (kilenc oldal) készített *Motivi della forma* című írásának végén a balett tartalmát így összegezte:³⁷ „Ennek a forgatókönyvnek a tartalma be akarja mutatni a modern tragédiát, aminek a következményeivel kell számolni ebben a háborúban, amennyiben az nem történt meg előbb.”

A Szabad Magyarok Szövetsége

Küry irathagyatékának legérdekesebb része a Szabad Magyarok Szövetségének iratai az 1945. és 1946. évekből.³⁸ Borbándi Gyula az emigráció történetéről írt munkájában nem tesz említést a szervezetről.³⁹ Az iratok – hat jegyzőkönyv, egy melléklet és négy névjegyzék – alapján azonban betekintést nyerhetünk ennek a kérészeletű kezdeményezésnek a történetébe. A jegyzőkönyvekből kiderül, hogy a szövetség titkára Küry Béla volt. 1944. július 12-én kapta a felkérését, így érhető, hogy az iratok miért az ő hagyatékában találhatók. Az első jegyzőkönyv az 1945. július 15-én tartott közgyűlésről készült,⁴⁰ amelynek melléklete Küry titkári jelentése az 1944. június 6. és 1945. július 15. közötti időszakról.⁴¹ A tizennyolc oldalas jelentés részletes tájékoztatást ad a szövetség működésének kezdeti időszakáról.

Ezek alapján a Szabad Magyarok Szövetségét 1944. június 6-án, a normandiai partraszállás napján a demokrácia régi magyar hívei hozták létre Rómában, akik közül sokan – Küry Béla szerint – „a náci kormány iránti engedelmességet megtagadva” lemondtak állásukról.⁴² A szövetség létrehozása a háború után a római, sőt az olaszországi magyarok első demokratikus megnyilvánulása volt.⁴³ 1944. június 16-án Apor Gábor báró, szentszéki kö-

³⁵ NAGY Csaba (szerk.), *A magyar emigráns irodalom lexikona* (Budapest 2000) 592.

³⁶ Küry 28. – magyarul 2 oldal és Küry 29. – olaszul 4 oldal.

³⁷ „Il contenuto di questo libretto vuol rappresentare l’insieme delle tragedie moderne le cui conseguenze dobbiamo scontare in questa guerra in quanto ciò non è avvenuto prima.”: Küry 30.

³⁸ Küry 6–18.

³⁹ BORBÁNDI Gyula, *A magyar emigráció életrajza (1945–1985) 1–2* (Budapest 1989).

⁴⁰ Küry 7.

⁴¹ Küry 6.

⁴² A megalakulást valójában az tette lehetővé, hogy 1944. június 4-én Róma felszabadult. Az alapítók egy része 1943. szeptember 8. után mondott le állásáról. Ezen a napon 19.42-kor mondta be a rádió a fegyverletételt. OLIVA, Gianni, *La Grande storia della resistenza 1943–1948* (Torino 2018) 80–82; a korszakhoz: RANZATO, Gabriele, *La liberazione di Roma, Alleati e resistenza (8 settembre 1943 – 4 giugno 1944)* (Bari–Roma 2019).

⁴³ Fejérdy András nemrég megjelent tanulmányában ezzel szemben azt írja, hogy a szövetség 11 taggal július 2-án alakult, és az alapító Apor Gábor volt: FEJÉRDY András, *Magyary Gyula visz-*

vet és a követség alkalmazottai Luttor Ferenc követségi tanácsos kivételével megtagadták az engedelmességet a Sztójay-kormánynak, és Apor Gábor követ felvételét kérte a szövetségbe.⁴⁴ Kűr naplójába 1944. június 15-én ezt írta:⁴⁵

„Báró Apor Gábor, római szentszéki követ bejelentette, hogy megszakított minden érintkezést a jelenlegi budapesti kormánnyal, s rádión felhívta a berni, Helsinki [sic!], stockholmi, lisszaboni és madridi követeket, valamint az istanbuli [sic!] főkonzult egy bizottság (comité) megalakítására a magyar alkotmány szabadságának megvédése érdekében.”⁴⁶

Az újonnan megalakult szövetség június második felében tizenöt főből álló testületet választott úgy, hogy abban minden társadalmi réteg képviselve legyen. A jelentés ábécésorrendben sorolja fel a tagokat, akik két kivétellel mind rajta vannak a már említett 1943-as névsoron:⁴⁷

szaemlékezései, in FEJÉRDY András (szerk.), „I was Francis Moly”. *Magyary Gyula emlékezései egy titkos politikai-diplomáciai békemisszióra* (Magyar történelmi emlékek. Elbeszélő források) (Budapest 2019) 25–76. 62, 241. jegyzet. A tanulmány közli a szövetség és az Office of Strategic Services (a továbbiakban: OSS) kapcsolatára vonatkozó forrásokat.

⁴⁴ A Sztójay-kormány 1944. március 22-én jutott hatalomra. BÖLÖNY József, *Magyarország kormányai 1848–1992* (Budapest 1992) 173. Apor Gábor 1939. január 19-én adta át követi megbízólevelét. NÉMETH, *A római...* 31–32. Luttor Ferenc a követségi tanácsosság mellett 1928-tól az RMA Papi Osztálya, majd az abból önállóuló PMI rektora volt. A háború végén beköltözött a Vatikánba. TÓTH Tamás, *A Pápai Magyar Intézet Róma* (Róma–Budapest 2017) 17–29.

⁴⁵ Kűr 3.

⁴⁶ Csorba László az olasz–magyar kapcsolatokról írt munkájában ezzel kapcsolatban a következőket írja: „Apor átállását nem fogadták el a Vatikánban – értesítette a történetekről kormányát a szentszéki olasz követség –, mert a Szentszék elismerte az aktuális (Sztójay-féle) kormányt, így ekkor vette át a követség vezetését Luttor egyháziügyi tanácsos, ld. Archivio Storico-diplomatico del Ministero degli Affari Esteri Affari Politici (ASDMAE AP) 1931–1945 Ungh. B. 37. Francesco Babuscio Rizzo feljegyzése (Salerno, 1944. június 19.). – A jelentés mellett elfekszik egy irat, amely szerint Apor táviratban szólította fel öt követtársát (Bern, Helsinki, Stockholm, Lisszabon, Madrid) és az isztambuli főkonzult a szembe fordulóhoz való csatlakozásra, ld. ASDMAE AP 1931–1945 Ungh. B. 37. »Documentazione« (Róma, 1944. június 17.). Erről így írt Bakách-Besseney György volt svájci követ 1944. július 28-án a németek előtt a budapesti török követségen rejtőzködő volt miniszterelnöknek, Kállay Miklósnak: »Róma felszabadítása után Apor felszólítást intézett követtársaihoz, hogy csatlakozzanak hozzá, mikor azonban megtudta, hogy a követi komité már három hónapja működik, ő is titkárával (Perczel) ehhez csatlakozott«, ld. Barcza 1994. II. 359. – Egy másik olasz külügyi följegyzés ennek kapcsán megjegyzi: Apor a szembe fordulás időpontjának megválasztásánál figyelembe vehette azt is, hogy a szövetségesek immár fölszabadították Rómát, ld. ASDMAE AP 1931–1945 Ungh. B.37. »Appunto«. Vidan (?) följegyzése (Salerno, 1944. június 16.) 21.”: CSORBA László, *A római magyar követ jelenti... A magyar–olasz kapcsolatok története 1945–1956* (MTA disszertáció, Budapest 2010) 21, 102. jegyzet.

⁴⁷ A tagok foglalkozása az 1943-as névsorban fel van tüntetve, illetve az intézőbizottság névsorán is (Kűr 16.).

Apor Gábor
 Aradi Zsolt⁴⁸
 Boros János
 Csurgay József⁴⁹
 Huszka István⁵⁰
 Kiss László⁵¹
 Kovács László⁵²
 Kovács Pál⁵³
 dr. Krajcsovics Rudolf⁵⁴
 dr. Lénárd Sándor⁵⁵
 dr. Magyary Gyula⁵⁶
 Tolnay Ákos⁵⁷

⁴⁸ Az 1943-as névsorban nem szerepel, annak ellenére, hogy életrajzi adatai szerint 1936-tól Rómában élt. Életútjára lásd: NAGY 33. Az olasz külügyminisztériumban lévő feljegyzésen ez áll róla: „Aradi, ex addetto stampa della stessa Legazione presso la Santa Sede, che trovasi ora a Bari al Centro Anglo-Americano per i Balcani ove si occupa della propaganda radiofonica in lingua ungherese.”: ASDMAE AP 1931–1945 Ungh. B.37. „Appunto” Associazione dei Liberi Ungheresi. (Róma, 1944. szeptember 19.). Idézi: CSORBA, A római magyar követ jelenti... 21, 101. jegyzet. 1944 júniusától az OSS munkatársa volt. FEJÉRDY, „I was...” 61, 238. jegyzet.

⁴⁹ A római Campo Verano temető közös magyar sírjában nyugszik, 1958-ban hunyt el. NÉMETH, *Adalékok... 1973–1999* 174.

⁵⁰ Az 1943-as névsorban foglalkozása követségi sajtó tanácsos.

⁵¹ Az 1943-as névsorban foglalkozása filmrendező. 1940-től élt Olaszországban. *Magyar filmlexikon* (szerk. Veress József; Budapest 2005) 521. A szövetség több tagjával együtt került az OSS kötelékébe. FEJÉRDY, „I was...” 62–63.

⁵² Az 1943-as névsorban nem szerepel. 1944. december 6-án olasz állampolgár lett, ezért megvált igazgatóbizottsági tisztségétől. Érdemei elismeréseként tiszteletbeli taggá választották. Pápán született 1908-ban, zsidó származású. 1934-ben telepedett le Rómában. A zsidómentő Albert Göring orvosa és barátja volt, tőle kapott menlevelet Róma német megszállása idején. CSERÉPFALVI-GALLIGAN Katalin, *Egy másik Göring*, in *Népszabadság* 59 (2001. június 30.) 22–23: <http://nol.hu/archivum/archiv-23121-12405> (2019.03.11.).

⁵³ Az 1943-as névsorban nem szerepel. Üveg- és vákuumtechnikus volt. 1944 októberében az OSS megbízásából Magyary Gyulával együtt Budapestre érkezett. A munkások között kellett szerveznie az ellenállást. Lásd róla még a 124-es jegyzetet.

⁵⁴ Huszonnégy éves korában, 1928-ban hagyta el Magyarországot. Padovában szerzett általános orvosi diplomát. Londonban szakosodott szájsebészetre. 1936-ban telepedett le Rómában, ahol sztomatológiai magánrendelőt nyitott. 1957-ben lett a Magyar Máltai Lovagok Szövetségének magisztrális lovagja. 1975-ben hunyt el. VAJAY Szabolcs, *A Máltai Rend magyar lovagjai 1530–2000 I–II* (Budapest 2002) I, 399. A római Campo Verano temetőben, a közös magyar sír mellett létrehozott máltai sírban nyugszik (38-as parcella, 9-es sír). NÉMETH, *Adalékok... 1963–1973* 127–128. A sír fényképe: CSORBA, *Magyar emlékek Itáliában* 221.

⁵⁵ Rómában 1938-tól élt, 1945–1947 között az RMA orvosa volt, 1951-ben kivándorolt Brazíliába. NAGY 612. Az 1943-as névsor szerint a foglalkozása író. Életrajzi írása 1938-ról és 1943-ról: LÉNÁRD Sándor, *Római történetek* (Budapest 1969). Világhírűvé a *Micimackó* latinra fordítása tette.

⁵⁶ Magyary Gyuláról később még bővebben lesz szó.

⁵⁷ Rövid életrajza szerint a KSZ-ben publikált. Rómában halt meg 1981. február 6-án. NAGY 967. A folyóirat repertóriumának névmutatójában azonban nem található a neve. *Katolikus Szemle-repertórium. 30 év munkája 1949–1979* (Róma 1980). Az 1980–1981-es évfolyamokban sem talál-

Vándor István⁵⁸
Vaskó Béla⁵⁹

A felsorolást így folytatja a jelentés: „az itt felsorolt 15 római magyar, mint a megalakult Szövetség vezetősége szerepelt a Szövetségesek előtt.”

A névsorban csak tizennégyen szerepeltek, a tizenötödik Küry volt, saját nevét azonban kihagyta. A titkári jelentés szerint a névsort az alapításban aktívan közreműködő Aradi Zsolt és Vándor István június végén adták át a szövetségeseknek (OSS).

A névsorban egy pap neve szerepel, dr. Magyary Gyuláé, akit Serédi Jusztinián bíboros, prímás, esztergomi érsek 1940. február 20-án küldött Rómába magasabb tanulmányok végzésére.⁶⁰ Apor Gábor követ ajánlására, július 2-án került kapcsolatba az OSS-szel.⁶¹ Ennek lett a következménye, hogy a casertai székhelyű Angol-Amerikai Főparancsnokság 1944. október 7-én megbízatással Magyarországra küldte, ahonnan 1945. március 23-án érkezett vissza Rómába.⁶² Rajta kívül a szövetségnek még három tagja, Aradi Zsolt, Katona Pál és Tóth Imre (Amerigo) dolgozott az OSS kötelékében.⁶³

A titkári jelentés a továbbiakban beszámol arról, hogy a szövetség első nyilvános megjelenésére 1944. július 22-én került sor, amikor részt vettek a Fosse Ardeatinénél kivégzett Kereszti Sándorért bemutatott szentmisén, és koszorút helyeztek el a vértanúk halálának helyén.⁶⁴ Küry naplójába 1944. március 23-án ezt jegyezte be:⁶⁵ „A Via Rasellán pokolgépet robbantottak az antifasiszták német rendőrcsapat menetelése közben. 32 német katona meghalt.” Másnap, március 24-én a Rómát megszállásuk alatt tartó németek

ható tőle írás.

⁵⁸ Az 1943-as névsorban foglalkozása tisztségviselő.

⁵⁹ A jegyzőkönyvekben keresztneve olykor tévesen József.

⁶⁰ FEJÉRDY, „*I was...*” 51, a kiküldő levél fotója: 260.

⁶¹ Uo. 63.

⁶² Küldetésének történetét hét hangszalagra mondta, amely megjelent nyomtatásban. Lásd: 43. jegyzet. Küldetéséről Fejérdy ezt írja: „Magyary – és talán maga Apor Gábor is – kezdetül úgy tekintett magára, mint aki nem elsősorban az amerikaiak ügynökeként, hanem saját elhatározásából és a Római Szabad Magyarok Szövetsége tagjaként [...] hajta végre feladatát.”: FEJÉRDY, „*I was...*” 64. A szövetség általunk bemutatott irataiban erről nem történik említés.

⁶³ BARE, Duncan, Angleton magyarjai. Esettanulmány az USA Rómában működő közép-európai katonai elhárításának történetéből, 1945–1946, in Betekintő. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti levéltára internetes folyóirata 10 (2016) 2/5: http://epa.oszk.hu/01200/01268/00038/pdf/epa01268_betekinto_2016_2_3.pdf (2019.06.27.). Tóth Imre életrajza: NEMES Péter, Amerigo Tot – Tóth Imre (1909–1984): <http://amerigotot.com/eletrajz-2> (2019.06.12.). 1933. június 4-én érkezett Rómába. 1936-ig a Via Giulian, a Collegium Hungaricum lakott.

⁶⁴ A merénylet és a megtorlás története: PORTELLI, Alessandro, *L'ordine è già stato eseguito. Roma, le Fosse Ardeatine e la memoria* (Roma 2012); RANZATO 368–427.

⁶⁵ Küry 3.

minden német katonáért tíz embert végeztek ki, a pontatlan számítás miatt 335 embert, köztük 75 zsidót. A kivégzetteket elsősorban a börtönökben fogva tartottak közül választották ki. Ezek között volt Kereszti Sándor, akit a Gestapo 1944. február 21-én tartóztatott le.⁶⁶ A Regina Coeli börtönben tartották fogva. Sírja a 298-as számú, az emlékhely nyilvántartásban úgy szerepel, mint a Gruppo Mazziniani d’Azione tagja.

Eredeti neve Keller volt, egyik ágról zsidó származású. A zsidótörvények elől menekült Magyarországról a nővérehez Rómába, aki még a harmincas években egy olasz régiségkereskedőhöz ment férjhez.⁶⁷ Az 1956-os forradalom után a kommunista magyar kormányzat diplomatái megkísérelték antifasiszta kultuszát ápolni, de amikor arra a következtetésre jutottak, hogy nem volt antifasiszta harcos, hanem – Csorba László megállapítása szerint – „csak egy embertelen kor és rendszer vétlen áldozata”, a kezdeményezés hamar elhalt.

Ezzel szemben a kortárs Küry nagy figyelmet szentelt személyének. Elismerést szavaztatott meg Eugenio Curziónak, aki tizenöt oldalas füzetet írt Keresztiről,⁶⁸ és az *Italia Libera* c. lap (amely a Partito d’azione értesítője volt 1943–1945 között) egyik számának 250 példányát ingyen a szövetség tagjainak rendelkezésre bocsátotta.⁶⁹ A füzetben írtak szerint Kereszti Sándor alhadnagy volt a magyar hadseregben, a szovjet fronton harcolt.⁷⁰ 1942-ben Riminiben megismerte Curzio feleségének lánytestvérét, akit hamarosan eljegyzett. Így került baráti kapcsolatba Curzióval, aki fiának tekintette. Közös antifasiszta akciókban vettek részt, otthonaikban büjtattak olasz katonákat. 1943 novemberében, amikor a németek az esküt nem tett olasz katonákat egyre jobban keresték, a náluk menedéket találókat Serronéba vitték, Rómától délre. Ennek környékén angol, jugoszláv, lengyel és dél-afrikai menekültekre akadtak, akikkel Kereszti tudott beszélni, mert sok idegen nyelvet ismert, köztük a németet is. Curzio szerint kapcsolatba lépett Hugh O’Flaherty írral, aki 1938-tól a Sant’Uffizio alkalmazásában állt.⁷¹ Az általa létrehozott hálózat több mint négyezer embernek nyújtott menedéket.⁷²

⁶⁶ A nemzeti emlékhely honlapja: <http://www.mausoleofosseardeatine.it> (2019.03.11.). A kivégzettek között 57-en voltak a Partito d’azione tagjai.

⁶⁷ CSORBA, *Magyar emlékek Itáliában* 224. Az 1943-as névsorban nem szerepel.

⁶⁸ CURZIO, Eugenio, *Un grande eroe ungherese caduto per l’Italia – Alessandro Kereszti* (Editoriale Campidoglio, h.n. 1944). Egy példánya ismert a zürichi Zentralbibliothekban. Az eseményeket a szerző 1944. szeptember 30-án jegyezte le.

⁶⁹ A lapról lásd: FERRATINI TOSI, Francesca – GRASSI, Gaetano (a cura di), *L’Italia libera. Organo del Partito d’azione 1943–1945* (Feltrinelli Reprint, Milano 1975).

⁷⁰ Más források ezt még nem erősítették meg.

⁷¹ Hugh O’Flaherty életrajza és háború alatti tevékenysége: GALLAGHER, J. P., *La Primula Rossa del Vaticano* (Milano 1973) 10–17. A könyv nem tesz említést Kereszti Sándorral való kapcsolatáról.

⁷² GALLAGHER 167.

A Keresztiéknél bújtatott angol katonákat is segítette. Keresztit a németek szolgálatában álló olasz hölgyek közreműködésével tartóztatták le 1944 februárjában. Kivégzésének első évfordulóján, 1945. március 24-én a szövetség delegációja részt vett a megemlékezésen, és Küry beszédet is mondott.⁷³ Irathagyatékában fennmaradt egy magyar nyelvű írása, amelyet ez az esemény ihletett.⁷⁴ Naplójába 1945. március 23-án ezt jegyezte be:⁷⁵ „A múlt év márc. 23-án kivégzett 320 áldozatának az évfordulója alkalmából több gyász ünnepet [sic!] rendeznek, így az Adriano színházban Prof. Arcarelli tart gyászbeszédet (a rádióban is). Gyászmise S. Maria degli Angeliben.”⁷⁶

A szövetség intézőbizottsága 1944. július 31-én tartotta első ülését, amelyen szervezeti kérdésekről tárgyaltak. Augusztus 1-jén egyik tagjuk, Papp Géza fogorvos jóvoltából irodához jutottak, amelynek berendezéséhez többen hozzájárultak.⁷⁷ Erre vonatkozóan Küry augusztus 1-jén ezt jegyezte be naplójába:⁷⁸ „A »Corriere di Roma« hirdetésben felhívja a »Szabad Magyarok«-at jelentkezésre (Via Propaganda Fide 27 III 62453).”

A jelentkezőkről részletes adatlapot készítettek. Csak Rómában lakó magyar lehetett tagja a szövetségnek. Augusztus 17-i ülésükön elhatározták, hogy nem vesznek fel olyan személyt, aki a németekkel együttműködött, vagy az éppen hatalmon lévő magyar kormány szolgálatában áll. Ezen az ülésen Milloss M. Aurélt, a római operaház balettigazgatóját az intézőbizottság tagjává választották, így annak vele együtt tizenhét tagja lett,⁷⁹ a megalakuláskor választott tizenöt taghoz ugyanis időközben a később híressé vált szobrász, Tóth Imre (Amerigo) is csatlakozott, aki a Via Marguttán lakott, ugyanazon a címen, ahol korábban Küry. Bár a jegyzőkönyv erről nem tesz említést, az irathagyatékban megtalálható az intézőbizottságnak egy olyan

⁷³ Szerették volna, ha erről megjelenik egy hír az újságokban, de ez nem sikerült. Titkári jelentés 1945. július 15. (Küry 6.).

⁷⁴ Küry 31–32. A két példányban fennmaradt írás 7, illetve 4 oldalas.

⁷⁵ Küry 3.

⁷⁶ Ténylegesen 335 embert végeztek ki.

⁷⁷ Papp Géza neve szerepel az 1943-as névsorban. A harmincas évek végétől élt Nápolyban, majd Rómában, ahol az egyik legismertebb fogorvos lett. Cs. Szabó László gimnáziumi osztálytársa és jó barátja volt. HAFNER Zoltán, *Roma summus Amor*, Cs. Szabó László és Szőnyi Zsuzsa levelezése (Budapest 1999) 192. Adományozó Szász Viktor volt, aki az 1943-as névsor szerint követségi irodaigazgató volt, a háború alatt, a köztes időben svéd megbízatásból adminisztratív szempontból vezette a magyar követséget (CSORBA, A római magyar követ jelenté... 15), valamint Kovách Gyula, aki az 1943-as névsor szerint kereskedelmi főtítká, kormánytanácsos volt. Róla még lesz szó.

⁷⁸ Küry 3.

⁷⁹ Az intézőbizottság nagy meglepéssel értesült az amerikai és olasz lapokban megjelent méltatásairól. 1945. július 26-i jegyzőkönyv (Küry 8.). Neve szerepel az 1943-as névsorban. Életrajza: VEROLI, Patrizia, *Millos. Un maestro della coreografia tra espressionismo e classicità* (Lucca 1996). A római operaház előcsarnokában 1998-ban elhelyezett emléktáblája: CSORBA, *Magyar emlékek Itáliában* 230–231.

névsora, amelyen a tizenhét név szerepel foglalkozásukkal, lakcímükkel és telefonszámukkal.⁸⁰ A lap alján az áll, hogy a pirossal aláhúzott nevek az ötös bizottság tagjai. Ez az irat másolat, egy név sincs pirossal aláhúzva rajta, az olasz külügyminisztérium levéltárában azonban megtalálható ugyanez a névsor, amelyen a következő öt név van pirossal szedve:⁸¹ Kiss László, Küry Béla, Lénárd Sándor, Magyary Gyula, Vándor István. Az ötös bizottság létrehozásáról sem a titkári jelentés, sem a jegyzőkönyvek nem tesznek említést.

A szövetség szerette volna az olasz sajtóban elhelyezni Barcza György disszidens követnek az ideiglenes magyar kormányhoz intézett sürgönyét, de nem sikerült.⁸² Az augusztus 31-én tartott intézőbizottsági ülésen három tag – köztük Küry – megbízást kapott egy sajtónyilatkozat elkészítésére, amely azonban szintén nem jelent meg. Ugyanakkor hirdetését tudtak közzétenni az *Union Jack* angol és a *Stars and Stripes* c. amerikai lapokban az angol hadseregben szolgáló magyar zsidó katonák és az amerikai hadsereg magyar származású tagjai részére.⁸³ Sikeres volt a hirdetés, mert vagy ötven katona megkereste a szövetséget. Könyveket adtak nekik, és néhányukat vendégül látták római magyar családok. A szövetség az olasz kapcsolatok ápolására is törekedett. Látogatást tettek Andrea Doria Pamfili hercegnél, Róma polgármesterénél és Giovanni Visconti Venosta külügyi államtitkár-nál.⁸⁴ Ez utóbbi látogatásra, amelyen az előbb említett öttagú bizottság vett részt, 1944. szeptember 19-én került sor.⁸⁵

⁸⁰ Küry 16.

⁸¹ A külügyi államtitkárnál tett látogatásról készült feljegyzés, ASDMAE AP 1931–1945 Ungh. B.37. „Appunto” Associazione dei Liberi Ungheresi (Róma, 1944. szeptember 19.). Idézi: CSORBA, A római magyar követ jelenti... 21, 101. jegyzet.

⁸² A volt londoni követ formálisan 1944. április 3-án alakította meg a Követi Bizottságot, amely Magyarország valós érdekeit iparkodott képviselni a szövetségeseknél. BARCZA György, *Diplomata-emlékeim 1911–1945. Magyarország volt vatikáni és londoni nagykövetének emlékirataiból* (Budapest 1994) II, 125–142. Vö. PRITZ Pál, *Iratok a külügyi szolgálat történetéhez 1918–1945* (Budapest 1994) 446; BORBÁNDI 1,33.

⁸³ Mindkét lap katonáknak készült. A *Stars and Stripes* c. lapot 1861-ben adták ki először. A II. világháború alatt 1942 és 1945 között jelent meg Európában. Mind a mai napig létezik: [https://en.wikipedia.org/wiki/Stars_and_Stripes_\(newspaper\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Stars_and_Stripes_(newspaper)) (2019.06.12.).

⁸⁴ Andrea Doria Pamphili 1944. június 10. és 1946. december 12. között volt polgármester. A szövetségesek nevezték ki a kormány egyetértésével. CARACCILO, Alberto, *I sindaci di Roma* (Róma 1993) 40 és 90. Küry is bejegyezte naplójába (Küry 3.) 1944. június 10-én, hogy „Principe Doria Pamphili Róma polgármestere”, amit aláhúzott. Hivatalát, a napló szerint, június 13-án vette át. Június 9-nél ez a bejegyzés olvasható: „Bonomi megalakította kormányát, amely 20 év után Olaszország első demokrata kormánya.” Az 1944. november 26-i bejegyzésben olvasható, hogy „Bonomi kormánya lemondott”, majd december 10-én új kormányt alakított. Vö. MAMMARELLA, Giuseppe, *L'Italia contemporanea 1943–2011* (Bologna 2012) 40–46.

⁸⁵ ASDMAE AP 1931–1945 Ungh. B.37. „Appunto” Associazione dei Liberi Ungheresi (Róma, 1944. szeptember 19.). Idézi: CSORBA, A római magyar követ jelenti... 21, 101. jegyzet.

1944. szeptember 26-án történt meg a szövetség közjegyzői bejegyzése. Ekkor készítették el a tizenöt pontból álló alapszabályzatot, mely szerint legfőbb szervük a közgyűlés. A 2. pont kimondta, hogy Magyarországon külföldi elemek elfojtották az alkotmányos szabadságot, ezért törvénytelennek tekintik a Szovjetunió elleni háborút. Az alapszabályzatban írtaknak megfelelően többször össze akarták hívni a közgyűlést, de irodájuk nem volt erre alkalmas. Az RMA működése 1943-tól szünetelt, az épület ténylegesen a Vatikánban lakó Luttor Ferenc igazgatása alatt állt, aki a Sztójay-kormányhoz volt lojális, így arra nem volt lehetőség, hogy a szövetség közgyűlését ott tartsák meg.⁸⁶ Létszámuk 1944. október 15-én nyolcvan fő körül volt. Az 1944. október 3-i ülésen megállapították a tagfelvétel szabályait. Az 1944. novemberi ülésen elhatározták, hogy felveszik a kapcsolatot a londoni Szabad Magyar Mozgalommal és az Egyesült Államokban működő *Szabadság* c. lappal, valamint néhány magyar külképvisellel.⁸⁷ Táviratokat akartak küldeni nekik, de végül egyet sem sikerült eljuttatni a címzettekhez. Október elején az amerikai kémelhárító csoport egyik tagja látogatást tett náluk, és nagyon elégedett volt azzal, amit tapasztalt. Karácsonyra három rászoruló magyarnak gyűjtöttek adományt. 1944. december 27-én csatlakoztak a Debrecenben megalakult Ideiglenes Nemzeti Kormányhoz, amelyről Küry ezt írta naplójába december 23-án:⁸⁸ „Debrecenben szabad magyar kormányt neveztek ki, amely már meg is kezdte működését.” A római szovjet követségen keresztül küldték el a kormánynak az alábbi táviratot:

„A Szabad Magyarok Szövetsége, amely 1944. június 6-án alakult Rómában a német elnyomás és a bérenc kormány elleni harc céljából és azért, hogy a szabad és demokratikus Magyarországot küzdjön, nagy örömmel és meglelégedéssel fogadta az ideiglenes nemzeti kormány megalakulásának hírért. Bejelenti csatlakozását és utasításokat kér, hogy Rómában és Olaszországban való tevékenységével minél jobban elősegíthesse a kormány munkáját.”

Válasz nem érkezett. Több nemzet hasonló szervezetével is törekedtek felvenni a kapcsolatot, de a kezdeti lépések után minden kísérletük kudarcot

⁸⁶ CSORBA László, *A Római Magyar Intézet története 1912–1945 között*, in *Száz év...* 37. Luttor a szövetséget a Sztójay-kormány támogatására szeretne volna rábírní, Magyarú küldetését pedig jelentette Berlinbe. FEJÉRDY, „*I was...*” 66–67 és uo. 258. jegyzet, valamint 131 és uo. 220. jegyzet.

⁸⁷ A Clevelandben megjelenő folyóiratról említést tesz: NAGY 902. Az 1946. január 19-i ülésen (Küry 10.) örömmel értesültek róla, hogy december 20-án feladott táviratukat, amelyben Magyarország részére segítséget kértek, a folyóirat első oldalán közölte.

⁸⁸ Küry 3. A kormány december 22-én alakult: BÖLÖNY 95.

vallott. Kapcsolatot kerestek a Milánóban élő Markovits István orvossal is, hogy létrehozzák ottani tagszervezetüket.⁸⁹

1945. május 1-jén a szövetség az RMA-ra költözött, amit a szövetség pap tagja, Magyary Gyula tett lehetővé, akit 1945. március 16-án Teleki Géza miniszter bízott meg az RMA ideiglenes vezetésével.⁹⁰ Az 1945. május 22-i igazgatóbizottsági ülésen tisztázták a Vörös Kereszt és a szövetség kapcsolatát. A római magyar Vörös Keresztet Krajcsovics Rudolf és Magyary Gyula szervezték meg. A szövetség egy alkalommal tízezer lírát adományozott nekik. A szövetség sajnálattal vette tudomásul, hogy a magyar segélyszervezet hamar megszűnt. Szükségesnek tartották, hogy tagjaik az érkező menekült magyarok kihallgatásán segédkezzenek. Küry bejelentette, Magyary Gyula mindent megtett, hogy helyet biztosítson az épületben a szövetség közgyűlésének, mégsem tarthatták meg tavasszal, mert az RMA-ra menekülteket fogadtak be. A titkári jelentés beszámolt arról is, hogy az összehívott közgyűlés alkalmával rendes tagjaik száma 86, egy tiszteletbeli tagjuk van és hét olyan magyar nő, akiknek férje olasz. Ez arra utal, hogy egy év alatt nem nagyon gyarapodott a tagság létszáma. Működésük megítélése nem volt egyértelmű. Mivel a szovjet követséggel is kapcsolatban álltak, egyesek oroszbarátnak (russzofilnak) tartották őket, mások viszont reakciónak. Ezeket a vádakot visszautasították, de nem válaszoltak rá.⁹¹

A közgyűlést végül Magyary Gyulának köszönhetően 1945. július 15-én, vasárnap délelőtt megtarthatták az RMA épületében. Apor Gábor korelnökként foglalta el az elnöki széket és nyitotta meg az ülést. A jegyzőkönyv hitelesítésére Magyary Gyulát és Vándor Istvánt kérte fel, majd megállapította, hogy a 81 rendes tag közül 42 tag van jelen személyesen, illetve képviselő útján.⁹² Öt tagból álló szavazatszedő bizottságot választottak, elfogadták az évi zárszámadást és a költségvetést is. A maradvány 1706 líra volt. Elhatározták, hogy nem választanak tisztségviselőket, elkerülendő az esetleges nehézségeket és torzszalkodásokat, hanem a szövetséget a következő közgyűlésig, legfeljebb azonban egy évig a tizenöt tagból álló intézőbizottság vezeti. Ennek eldöntéséhez titkos szavazásra nem volt szükség. Ezt követően javaslatot tettek a tagokra. A javasolt új tagok:⁹³ dr. László Sándor orvos, Moskovits István, az Istituto Internazionale d'Agricoltura tisztségviselője⁹⁴ és Vajda Miklós fogtechnikus voltak. Kimaradt Csurgay József (fodrász), Kiss László (filmrendező), annak ellenére, hogy az ötös bizottság tag-

⁸⁹ Az 1945. július 26-i intézőbizottsági ülés jegyzőkönyve (Küry 8.) szerint Küry személyesen akarta felvenni a kapcsolatot.

⁹⁰ Kinevezésének története: FEJÉRDY, „I was...” 69 és 216.

⁹¹ 1944. július 15-i titkári jelentés (Küry 6.).

⁹² Ez ötten kevesebb, mint amiről Küry beszámolt.

⁹³ Mind szerepelnek az 1943-as névsorban, ahol foglalkozásuk és címük is fel van tüntetve.

⁹⁴ A Via Margutta 7. szám alatt lakott.

ja volt, Kovács László (orvos) és a Budapesten kivégzett Kovács Pál (üveg- és vákuumtechnikus).

A közgyűlésen titkos szavazással megválasztott tizenöt fős testület a következő lett:

1. Apor Gábor báró, volt szentszéki követ
2. Aradi Zsolt újságíró
3. Boros János cukrász
4. Huszka István tisztviselő
5. dr. Krajcsovics Rudolf fogorvos
6. dr. Küry Béla titkár
7. dr. László Sándor orvos
8. dr. Lénárd Sándor orvos
9. dr. Magyary Gyula egyetemi tanár
10. Moskovits István tisztviselő
11. Tolnay Ákos filmíró [sic!]
12. Tóth Imre (Amerigo Toth) szobrász
13. Vajda Miklós fogtechnikus
14. Vándor István, a Littori S. A. vállalat igazgatója
15. Vaskó Béla asztalos

Boros János javaslatára elhatározták, hogy hirdetéseiket ezentúl az *Il Tempo* és az *Il Momento* című napilapokban ingyen fogják közzétenni. Indítványozásra megtárgyalták Küry Béla tiszteletdíját is, aki felkérésekor kapott tiszteletdíjat, de később lemondott róla. A fejlemények alapján feltehetően továbbra sem kért tiszteletdíjat, de ez a jegyzőkönyvből nem derül ki, mert a vége hiányzik, nincs rajta a felkért hitelesítők aláírása.⁹⁵

A szövetség története az első közgyűlést követően az igazgatóbizottság üléseiről fennmaradt öt jegyzőkönyv alapján követhető nyomon, amelyek közül az első 1945. július hónapban készült, a másik négy 1946 első három hónapjában.⁹⁶ Amint a meglévő jegyzőkönyvekből kiderül,⁹⁷ a köztes időszakban is tartottak üléseket, de azok dokumentációja eddig sajnos nem került elő. Az üléseknek minden alkalommal az RMA könyvtárterme adott helyet.

Az 1945. július 26-i jegyzőkönyv tanúsága szerint a szövetség készült arra, hogy a magyar diplomaták visszatérnek a követségre, ezért munkájuk

⁹⁵ A jegyzőkönyv meglévő része 4 oldalból áll, 2 lapon.

⁹⁶ Küry 9–12.

⁹⁷ Az 1946. január 4-i jegyzőkönyv (Küry 9.) tesz említést egy 1945. december 13-i ülésről.

előkészítése céljából előfizették az olaszországi lapok magyar sajtószemléjét.⁹⁸ Elhatározták, hogy a fasizmussal szembeni bátor kiállása miatt száműzetésbe kényszerült és onnan hazatért Francesco Nitti volt miniszterelnöknek levelet küldenek, és személyesen is felkeresik kifejezve köszönetüket azért, amit az I. világháború után az igazságon és megértésen alapuló béke megteremtéséért tett. Olaszország miniszterelnökeként 1919. június 13. és 1920. június 15. között a béketárgyalásokon a Magyarország javára kedvező brit álláspontot támogatta, amelynek képviselője Lloyd Georg volt.⁹⁹ Továbbá a szövetség kisebb segílyt nyújtott Szócska Adorján egyetemi hallgatónak. Nagyobb támogatásra is kaptak kérelmet, de azt nem tudták teljesíteni.

Az 1945. év második felének története homályba vész. A következő jegyzőkönyv, amely megtalálható az iratgyűjteményben, az 1946. január 4-én tartott ülésen készült.¹⁰⁰ Ezen Aradi Zsolt, aki közreműködött a szövetség létrehozásában, bejelentette, hogy valószínűleg nyolc hónapig távol lesz, és erre az időre visszavonul a bizottsági tagságtól.¹⁰¹ Helyére a következő közgyűlésig Weissmahr Tibort választották meg.¹⁰² A megváltozott körülmények miatt elhatározták, hogy szélesebb körű szociális, kulturális és politikai tevékenységbe kezdenek. Apor Gábor javaslatára gazdasági és kulturális albizottságot alakítottak. Az öt tagból álló kulturális bizottság pontokba szedve fogalmazta meg teendőit, amelyeket László Sándor ismertetett.¹⁰³ Ezek a következők voltak: a hatékony működés feltétele alkalmas helyiség, ahol a római magyarok rendszeresen összejöhetnek (1. pont). Szükséges az olasz–magyar kultúrkapcsolatok kiépítése (2. pont). Javasolták, hogy a szövetség életébe vendégtagként vonják be a Rómába újonnan érkező magyarokat (3. pont), és vegyék fel a kapcsolatot a milánói szervezettel (4. pont).¹⁰⁴ A négy tagból álló gazdasági bizottság is pontokba szedve fogalmazta meg a teendő-

⁹⁸ A jegyzőkönyv 3 oldalból áll, 2 lapon.

⁹⁹ Életrajza és levelei: JUHÁSZ Balázs, *Trianon és az olasz diplomácia. Dokumentumok a békeszerződés előkészítéséhez 1919–1920* (Magyar történelmi emlékek. Okmánytárak. Trianon-dokumentumok és tanulmányok 1) (Budapest 2018) 170–171, különösen 138–140, 142. CARTLEDGE, Bryan, *Trianon egy angol szemével* (Budapest 2009) 111–112, 117. A békeszerződéssel kapcsolatos nézetei: NITTI, Francesco Saverio, *Scritti politici I. L'Europa senza pace. La decadenza dell'Europa. La tragedia dell'Europa* (a cura di Maria Sandirocco; Bari 1959) 129–134, 412–416.

¹⁰⁰ Kűrű 9. A jegyzőkönyv 5 oldalból áll, 3 lapon.

¹⁰¹ Nagy Csaba szerint 1945-től Ausztriába költözött, majd 1948-tól az Egyesült Államokba. NAGY 33. Többször visszatért azonban Rómába, 1947-ben Rómában rákos daganattal operálták. Római lakásában egy ideig Nyisztor Zoltán lakott. ADRIÁNYI Gábor – CSÍKY Balázs, *Nyisztor Zoltán* (Dissertationes Hungaricae ex Historia Ecclesiae XVII) (Budapest 2005) 228.

¹⁰² Szerepel az 1943-as névsorban, foglalkozása nincs feltüntetve.

¹⁰³ Tagok: Apor Gábor, Boros János, Huszka István, László Sándor, Aradi Zsolt. Utóbbi annak ellenére, hogy bejelentette távolmaradását.

¹⁰⁴ A negyedik pont már korábbi jegyzőkönyvekben is szóba került.

ket, amelyeket felkérésükre Küry Béla ismertetett.¹⁰⁵ Ők is szükségesnek látták, hogy a szövetségnek legyen állandó terme az RMA-n kívül (1. pont). A hatékony működéshez javasolták főállású titkár alkalmazását (2. pont). Meghatározták a szövetség havi költségvetési összegét, a titkár és a segédtitkár fizetését (3. pont), valamint állandó jóléti bizottság létrehozását javasolták Krajcsovics Rudolf vezetésével (4. pont). Végül szükségesnek látták a tagdíj bevezetését, amelyet rendes tagoknak havi 50 lírában, vendégnek 10 lírában állapítottak meg (5. pont). Az ülésen meghatározták a szövetség hivatalos óráit. A titkári teendők ellátására egyhangú döntéssel újra Küry Bélát kérték fel, aki ez alkalommal életkörülményeinek változása miatt elfogadta a tiszteletdíjat, mert délutánonként a Via Aurorán lévő amerikai hivatalban magyarok segélyezésével foglalkozott.¹⁰⁶ Az ülést követően az *Il Giornale del Mattino* január 6-i számában *Felhívás a magyaroknak* címmel tettek közzé egy hirdetést az alábbi szöveggel:¹⁰⁷

„A Szabad Magyarok Szövetsége fokozza tevékenységét 1946-ban, különösen is a szociális gondoskodás terén. A Rómában és Olaszországban élő minden honfitárs együttműködését kéri. Új tagok felvétele és konzultáció kedden, szerdán, csütörtökön, pénteken 9-től 12-ig, szerdán és szombaton 5-7.”

Szerették volna növelni a tagság létszámát, ugyanakkor a Magyarország német megszállása, vagyis 1944. október 15. után érkezettekkel kapcsolatban fenntartásokkal voltak, mert csak olyanok lehettek tagok, akik az ellenállási mozgalomban részt vettek. A Magyarországról érkező menekültek fogadására a Krajcsovics Rudolf által vezetett jóléti bizottság javaslatára az RMA-n átmeneti szállást létesítettek tíz fekhellyel.¹⁰⁸ Ezzel az RMA-nak szerettek

¹⁰⁵ Tagok: Krajcsovics Rudolf, Moskovits István, Weissmahr Tibor, Vaskó Béla.

¹⁰⁶ Az intézőbizottság 1946. március 27-i ülésének jegyzőkönyve (Küry 12.) szerint itt rászoruló magyaroknak 60 000 lírát, 400 ebédjegyet és vagy húsz esetben ruhát osztottak ki. Feltehetően ez lehetett a CERES nevű szervezet, amelyet foglalkozásaként az 1943-as névsorra kézzel utólag ráírtak. A Csorba László által idézett 1950-es ügynöki jelentés (A római magyar követ jelenti... 123, 673. jegyzet) erről ezt írta: „1947–51 között az IRO olaszországi részlegénél a magyar irodát vezette, és ennek során szoros kapcsolatban volt a PMI által a Via Giulia-ra befogadott segélyezési részleggel, amelyet Vajda Ferenc vezetett. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) 3.2.7. Cs-2/1. »Hontalanok« »Amadeo« jelentése (Róma, 1950. május 22.) 136–139.” A Küry halála alkalmából készült emléklapon is olvasható, hogy az IRO munkatársa volt. SZIA-Apor, Irrattár II. (2. kép).

¹⁰⁷ *Il Giornale del Mattino* 2 (1946) 5/2: „Avviso per gli Ungheresi: L’Associazione dei Liberi Ungheresi intensifichera la sua attività nel 1946 e specialmente nel campo sociale. Tutti i connazionali residenti a Roma e in Italia sono preghati di collaborare. Annessione dei nuovi soci e consultazione martedì, mercoledì, giovedì, venerdì dalle 9 alle 12 e mercoledì e sabato 5-7 Via Giulia 1. Telef. 52-0-52.” Megtalálható a Biblioteca Nazionale Centrale di Roma honlapján: www.digitale.bnc.roma.sbn.it/tecadigitale/giornale/TO00185082/1946/n.5 (2019.03.11.).

¹⁰⁸ 1946. január 19-i igazgatóbizottsági ülés jegyzőkönyve (Küry 10.), 4. o., 2. lap.

volna segítséget nyújtani, hogy szabályozott legyen a menekültek fogadása. A szálláson a menekültek tíz napig tartózkodhattak, amit méltányossági alapon két ízben lehetett meghosszabbítani. Igyekeztek az átmeneti szállást otthonosabbá tenni: az 1945-ben a San Pastoréban létrehozott Magyar Otthontól Mócsy Imre jezsuita közvetítésével tíz ágyat kaptak, továbbá az ott működő szövetkezettől két hatszemélyes asztalt és tizenkét éjjeliszeekrényt rendeltek.¹⁰⁹ Szóba került, hogy állítsanak fel konyhát, de ennek lehetőségét Apor Gábor és mások is elvetették. Hosszú távon azt tervezték, hogy az átmeneti szállást az akadémián kívül szervezik meg Rómában. A jóléti bizottság a lehetőségekhez mérten igyekezett segílyt adni a rászorulóknak. Elnöke megbízást kapott arra, hogy felvegye a kapcsolatot az RMA vezetőjével a lakhatási feltételek megbeszélésére. Február 2-i ülésükön döntöttek arról is, hogy az átmeneti szállás házirendjét a jóléti bizottság (Krajcsovcics), az RMA vezetője (Magyary), valamint a szövetség titkára (Küry) fogalmazza meg.¹¹⁰ Két közelgő eseményről is szó volt. Elhatározták, hogy segítik az RMA vezetőjét az ünnepség megrendezésében Mindszenty József hercegprímás közelgő római tartózkodása alkalmával, és azt is, hogy március 15-én ünnepélyt rendeznek.¹¹¹

Mindszenty hercegprímással kapcsolatban 1945. november 28-án Küry a következőt jegyezte be naplójába:¹¹² „Ma este a rádió bementa, hogy Mindszenty József (Pém) [sic!] magyar hercegprímás repülön Rómába jön.” Az új esztergomi érsek ténylegesen november 29-én, 24 órakor indult a Mátyásföldi repülőtérrel, Bariban szállt le, és onnan autóval utazott Rómába, ahová december 2-án érkezett meg.¹¹³

Küry naplójában a következő bejegyzés már Mindszenty második római útjára vonatkozik, 1946. február 16-án:¹¹⁴ „A Vatikánba érkeznek a 18-iki koncisztóriumra [sic!] a püspökök, akiket a pápa bíborossá fog kreálni. Mindszenty magyar esztergomi hercegprímást a szovjetek nem engedik elutazni (lásd. kivágatot!).” A napló lapjai között az *Il Giornale del Mattino* február 17-i számából kivágott újságcikk található, amelynek címe: *Pio XII nominerà i nuovi cardinali – Una importante allocuzione del Pontefice*.¹¹⁵ A

¹⁰⁹ San Pastoréban 1945-ben hozták létre az otthont. NÉMETH, *Adalékok... 1945–1963* 200. Mócsy Imre 1945–1946-ban a Pápai Gergely Egyetemen tanított. BIKFALVY 155.

¹¹⁰ 1946. február 2-i igazgatóbizottsági ülés jegyzőkönyve (Küry 11.), 3 oldal, 2 lap.

¹¹¹ Az ünnepség programját fotón közli: FEJERDY, „I was...” 269.

¹¹² Küry 4.

¹¹³ NÉMETH László Imre, *Mindszenty megvalósult álma. A Santo Stefano Rotondo és a Szent István Ház* (Budapest 2009) 29–30.

¹¹⁴ Küry 4.

¹¹⁵ A kivágás az alábbi cikk része: *Domani in Vaticano Concistoro segreto. Un solenne e memorabile evento*, in *Il Giornale del Mattino* 2 (1946) 41/1. A Biblioteca Nazionale Centrale di Roma honlapján: www.digitale.bnc.roma.sbn.it/tecdigitale/giornale/TO00185082/1946/n.41 (2019. 03. 11.).

cikk ír Mindszentyről is az alábbi alcímmel: *Il Primate d'Ungheria bloccato dai Russi*: amerikai repülőgéppel akart jönni, de nem engedték, majd autóval, de arra sem nyílt lehetősége. A Vatikánba február 16-ra várták. Kűry a következő nap, február 17-én már ezt írta a naplóba: „A magyar hercegprímásnak az orosz hatóságok megengedték a Rómába való utazást.” Mindszenty végül repülővel február 18-án 12 órakor érkezett Rómába.¹¹⁶ Ennél a napnál Kűry csak annyit jegyzett be naplójába, hogy „a Vatikánban megkezdődött a titkos Consistorium”.

Mindszenty március 18-ig maradt Rómában, Kűry naplójában azonban nincs több bejegyzés róla.¹¹⁷ A szövetség a bíboros római tartózkodása alatt megtartotta a március 15-i ünnepet az RMA dísztermében,¹¹⁸ amelyre meghívták a bíborost is, aki azonban nem ment el személyesen. Kísérőjét, Esty Miklós személyi szolgálattevőjét (gentiluomo) küldte, hogy képviselje az ünnepségen.¹¹⁹ Az intézőbizottság jegyzőkönyve Mindszentyvel kapcsolatban azt örökítette meg, hogy a szövetség a bíboros titkárát, Zakar Andrást tanácsokkal látta el arra vonatkozólag, hogyan lehet olcsóbban beszerezni gyógyszereket.

Az irathagyatékban található utolsó jegyzőkönyv 1946. március 27-én kelt.¹²⁰ Ezen egyhangú szavazással felvették tagjaik közé Banfi Floriót, aki 1945–1950 között az RMA titkára volt, és már akkor beszervezett ügynökként dolgozott.¹²¹ Tervbe vették, hogy április 14-én közgyűlést tartanak. Megállapították, hogy az átmeneti szállás jól működik. Elhatározták, hogy elkészítik a szövetség névsorát. E döntés végrehajtásának a jele, hogy az

¹¹⁶ NÉMETH, *Mindszenty...* 37–40.

¹¹⁷ Uo. 50.

¹¹⁸ Említést tesz róla FEJÉRDY, „*I was...*” 69–70 és Csorba is, Szabad Magyarok Egyesülete névvel, ami a megfelelő magyar fordítása olaszul használt elnevezésüknek. CSORBA, *A Római Magyar Akadémia története 1945 után* 46.

¹¹⁹ Igazgatóbizottsági ülés jegyzőkönyve, 1946. március 27. (Kűry 12.). Mindszenty bíboros legutóbb kiadott emlékiratai sem tesz említést arról, hogy Esty Miklós kísérője volt bíborossá kreálása alkalmával. MINDSZENTY József, *Emlékirataim* (Budapest 2015) 123–124. A korabeli források azonban tanúsítják ezt, amit ez a jegyzőkönyv is alátámaszt. NÉMETH, *Mindszenty...* 113, 52. jegyzet. Esty irathagyatékát Budapesten a Szent István Társulat őrzi, amelynek vezetője volt. 1946. évi naplójából hiányzik a februári és márciusi római tartózkodás leírása. A lapokat valaki kivette. A meglévő oldalakon csak az utazás előkészítéséről van szó. Kézrel írt feljegyzésében szó van a római tartózkodásról, március 15-nél azonban nem tesz említést a megemlékezésről. A naplót idézi: MÉSZÁROS István, *Egyháztörténeti adalékok Esty Miklós irathagyatékában*, in MEV 15 (2003) 1–2/107–125.

¹²⁰ Kűry 12. A jegyzőkönyv 7 oldalból áll, 4 lapon.

¹²¹ FEJÉRDY András, „*Hontalanok*”. *A római emigráns magyar papok, a magyar kormányzat és a Vatikán új keleti politikájának kezdetei*, in *Történelmi Szemle* 51 (2009) 1/62–63. Banfi a magyar titkosszolgálat egyik ügynökéeként korabeli jelentésében ezt írta Kűry Béláról: „politikai vigéc, [...] aki a pápai segélyakció könyöradományából élösködik”, ÁBTL 3.2.7. Cs-2/1. „*Hontalanok*”. „Amadeo” jelentése (Róma, 1950. május 22.) 137. Idézi: CSORBA, *A római magyar követ* jelenti... 204.

irathagyatékban több névsor is megtalálható, amelyekről részben már volt szó.¹²² Ezek a következők:

– *Szabad Magyarok Szövetségének tagnévsora 1946. április 14-ig*¹²³

A névsor ábécérendben sorszámozva 89 nevet sorol fel. Hat név után oda van írva, hogy szüneteltetendő, egy név (Halász Béla) pirossal ki van húzva, és Kovács Pál neve után oda van írva: meghalt.¹²⁴ Így ténylegesen 81 tag volt.

– *Rómában tartózkodó magyarok névjegyzéke*¹²⁵

Ábécérendben harminchárom nevet tartalmaz, a harmadik oldalon ugyancsak ábécérendben az intézőbizottság névsora olvasható (tizenhat fő). A névsorba nem vették fel a papi személyeket, mert nem tudták, kik tartózkodnak Rómában. Ez a névsor az 1944. július 15-i közgyűlés előtt készült, mert akkor az intézőbizottság névsora megváltozott.

– *Rómában tartózkodó magyarok névjegyzéke*¹²⁶

A névsor ábécérendben 55 nevet tartalmaz. Vannak köztük egyházi személyek is, így Péterffy Gedeon, aki 1946 második felében érkezett Rómába mint a püspöki kar ágense. 1947-ben vette át a PMI vezetését.¹²⁷ Nincs rajta Lutter Ferenc, a volt rektor, aki 1947-ben Dél-Amerikába vándorolt ki. Megtalálható köztük Küry, akinek lakcíme: Via Giulia 1. Ennek alapján a névsor 1946 és 1950 között készülhetett.

– *Intézőbizottsági tagok névsora*

Számozva, ábécérendben tizenhét nevet sorol fel.

– *Rómában élő magyarok névjegyzéke 1946. május 22.*¹²⁸

Az első nyolc oldalon ábécérendben vannak felsorolva a nevek, a 145 név között tizenkettő egyházi személy. A 9. oldal az RMA lakóit sorolja fel, 45 nevet.¹²⁹ A két névsorban összesen 190 név szerepel.

A Szabad Magyarok Szövetségének további története homályba vész. Az utolsó fennmaradt jegyzőkönyv fokozódó aktivitásról tanúskodik: 1944-ben 160, 1945-ben 135, 1946. március 27-ig 115 iratot iktattak, a kikézbcsített levelek száma 1940-ben 91, 1945-ben 78, 1946. március 27-ig 196 volt. En-

¹²² Küry 14–18.

¹²³ Küry 14. – 1 lap.

¹²⁴ Budapesten végezte ki a Gestapo 1945. február 11-én. FEJÉRDY, „I was...” 27, 73. jegyzet. Az 1945. január 19-i ülésen (Küry 10.) Küry javasolta, hogy a szövetség alapítson emlékérmét a nevével, amit elvben elfogadtak, de a kezdeményezést korainak tartották.

¹²⁵ Küry 15. – 3 lap.

¹²⁶ Küry 16. – 2 lap.

¹²⁷ NÉMETH, *Mindszenty*... 229.

¹²⁸ Küry 18. – 9 lap.

¹²⁹ A névsorról készült fényképet közli: FEJÉRDY, „I was...” 270.

nek ellenére nem tudni, hogy a tervbe vett közgyűlést áprilisban megtartották-e.

1946. május 25-én hivatalos magyar kormánydelegáció érkezett Rómába, Pődör László miniszteri osztálytanácsos, kabinetfőnök vezetésével.¹³⁰ Felvette a kapcsolatot az olasz külügyminisztérium magas rangú vezetőivel. Pődör egyik első tevékenysége lehetett, hogy felszámolta a Szabad Magyarok Szövetségét. Magyar Gyulát, aki az RMA-n helyet adott a szövetségnek, leváltották. Az akadémia vezetését Kardos Tibor vette át, akit 1946 augusztusában nevezett ki az új baloldali kulturális kormányzat.¹³¹ A szövetség politikai okból bekövetkezett adminisztratív felszámolása mellett létezésének alapja is megszűnt, mert antifasiszta jelleggel jött létre, a szabadság és a demokrácia helyreállítása érdekében. A német megszállást felváltó politikai rendszer Magyarországon azonban nem ezt hozta el, és napról napra fogyott a remény, hogy a szövetség célja megvalósul a háború utáni Magyarországon.

A hagyaték további érdekes iratai

Küry iratai között van egy bírósági végzés, amelyet a Tribunale di Roma – Sec. I. bocsátott ki 1950. november 16-án.¹³² A dokumentum abban a bírósági eljárásban készült, amelyben az RMA vezetősége arra törekedett, hogy épületéből kilakoltassa azokat, akik oda a háború alatt beköltöztek.¹³³ A végzés az RMA és Imrik Ágoston, Hadnagy Domokos, Küry Béla és Lévy Tibor fellebbezők közötti per dokumentuma.¹³⁴ A végzésből négy példány van, azaz azt az érintettek között nem osztották szét. Küry Béla a bírósági végzésben írtak szerint a Falconieri palota 37-es szobájában lakott Lévy Tiborral együtt. A Via Giuliáról kiköltözött, nem tudni, hová. A római magyar egyházközség névsora szerint az ötvenes évek közepén a Via Oslavia 30-ban lakott.¹³⁵

¹³⁰ CSORBA, A római magyar követ jelenti... 15.

¹³¹ MOLNÁR – TÓTH 137.

¹³² Küry 20.

¹³³ CSORBA, *A Római Magyar Akadémia története 1945 után* 48–55.

¹³⁴ A személyekről: uo. 52.

¹³⁵ A római magyarok névjegyzékében, amelyet Tóth Giulio római magyar lelkész állított össze nagy valószínűséggel 1954-ben, neve és címe a 34. sorszám alatt szerepel. SZIA-Zágon 35.23. Tóth Giulio 1951–1959 között volt római magyar lelkész. NÉMETH, *Adalékok... 1945–1963* 215–225.

Magyar szentmisék, magyar lelkipásztorok

Az irathagyaték szolgál néhány adattal a római magyar közösség egyházi életére vonatkozóan is. A szövetség szervezésében 1944. augusztus 20-án, Szent István napján Monay Ferenc minorita szerzetes, a Szent Péter-bazilika magyar gyóntatója mondott ünnepi szentmisét és szentbeszédet, amelyben idézte XII. Piusz pápa szavait: „Nagyon szenvedni, magyar dolog.”¹³⁶ 1944. december 31-én pedig hálaadó szentmisét tartottak, amelyet Gallus Tibor jezsuita pap tartott, aki a Collegium Germanicum et Hungaricum-ban volt repetitor (ismétlő).¹³⁷ A római magyar híveknek is tartott szentmisét és nagybőjti lelkigyakorlatot, ennek érdekében kérte el Kürytől 1946-ban a római magyarok névsorát.¹³⁸ Azt azonban nem tudni, hogy hol misézett.

Végül érdemes néhány megjegyzést tenni a névsorokban felsorolt egyházi személyekről.

Az 1943-as névsorban 73 pap, szerzetes és teológus, valamint kilenc szerzetesnő neve olvasható. Legtöbb a ferences: tizenkilenc, a Collegium Germanicum et Hungaricum-ban lakók száma tizenegy, és kilenc a jezsuita. Ezzel szemben az 1946-os névsorban csak az alábbi tizenkét pap neve van felsorolva, a csillaggal megjelöltek az 1943-as névsorban is szerepelnek:

Dalos Patrik – oratoriánus, Chiesa Nuova¹³⁹
 Dénes Gergely* – oratoriánus, Chiesa Nuova¹⁴⁰
 Farkas Géza* – Collegium Germanicum et Hungaricum¹⁴¹
 Gallov József – piarista¹⁴²
 Gallus Tibor* – Collegium Germanicum et Hungaricum
 Králik Hugó – ferences, Via Merulana¹⁴³
 Luttor Ferenc* – Vatikánváros¹⁴⁴

¹³⁶ 1944. július 15., titkári jelentés (Küry 6.). Monay Ferenc 1927-től élt Rómában. MONAY Ferenc, *A római magyar gyóntatók* (Róma 1956) 199.

¹³⁷ Küry 6. Neve szerepel az 1943-as névsorban is. Repetitornak a diákokkal a tanórán kívül foglalkozó házi tanárokat hívták. 1982-ben Németországban hunyt el. BIKFALVY 74.

¹³⁸ Intézőbizottság jegyzőkönyve, 1946. március 27. (Küry 12.).

¹³⁹ Az 1951-ben kiadott ún. Békés-Dalos Újszövetségi Szentírás egyik fordítója. P. BÉKÉS Gellért – P. DALOS Patrik, *Az Újszövetségi Szentírás új magyar fordítása*, in KSZ 3 (1951) 4/1–4.

¹⁴⁰ Az ötvenes évek elején Bogotában működött. 1957-ben a Cadi Landino (Bologna) menekülttábor magyar lelkésze volt. Az év második felében rendi előjárói visszahívták Bogotába. Zágon József levelezése Dénes Gergellyel. SZIA-Zágon 4.14. – 1955–1960.

¹⁴¹ A Szentégi Kongregációban dolgozott. Rómában hunyt el 1969. szeptember 14-én. Sírja a Vatikánban, a Teutonico temetőben van. Diós 140.

¹⁴² Neve keresztnév és cím nélkül van feltüntetve. Róla még lesz szó.

¹⁴³ A szlovákiai ferences provinciának volt a tagja. *Schematismus Ordinis Fratrum Minorum* (Roma 1961).

¹⁴⁴ 1947-ben kivándorolt Argentínába, ahová 1948-ban érkezett meg. Buenos Airesben halt meg 1953. április 28-án. Diós 338.

Magyary Gyula* – Vatikánváros¹⁴⁵

Mészáros György – ferences, Via Merulana¹⁴⁶

Monay Ferenc* – minorita, magyar gyóntató¹⁴⁷

Mócsy Imre – Pontificia Università Gregoriana¹⁴⁸

Vajda Ferenc* – Collegium Germanicum et Hungaricum, San Pastore

A két névsor összevetése mutatja, hogy a II. világháború során a Rómában élő egyháziak létszáma jelentősen csökkent.

A magyar hívek lelkipásztori ellátásának szempontjából még további három nevet kell megemlíteni: Az erdélyi származású Mészáros György ferencesét, aki 1942–1947 között a ferences rendi egyetemen, az Antonianumon tanult. Mindszenty József hercegprímás jelölésére 1945-ben a Pápai Segélyakció (Pontificio Comitato di Assistenza) magyar részlegének (Comitato ungherese) első vezetője lett.¹⁴⁹ Utódját, Gallov József piaristát, aki 1939–1940-ben, majd 1945–1947 között a rend Monte Marión lévő főiskoláján tanított.¹⁵⁰ Fő foglalkozása mellett 1947. július 1-ig vezette a segélyakciót, amikor átadta azt Nyisztor Zoltánnak, aki 1946 telén érkezett Rómába.¹⁵¹ Harmadikként meg kell említeni Vajda Ferenc szatmári egyházmegyes pap nevét, akiről már volt szó. A segélyakció vezetését 1947 őszén vette át Nyisztortól. 1948-ban ő lett a második kinevezett római magyar lelkész.¹⁵²

Küry irataiban csak ez a néhány elszórt adat található a római magyarok egyházi életéről. Nem sok, mégis hiánypótló adalékok ezek, mert olyan évekre vonatkoznak, amelyekről csak igen kevés információ állt eddig rendelkezésre, vagyis arra az időszakra, amikor Mindszenty József bíboros még nem nevezett ki önálló magyar lelkészt a Rómában élő magyar közösség lelkipásztori ellátására.¹⁵³

¹⁴⁵ Rómában halt meg 1988. január 19-én. A római Campo Verano temetőben, a Szuverén Málta Lovagrend sírboltjában nyugszik. FEJÉRDY, „I was...” 22 és 296.

¹⁴⁶ Lásd: 149. jegyzet.

¹⁴⁷ A Vatikánban halt meg 1964. május 5-én. NAGY 707.

¹⁴⁸ 1947-ben hazatért Magyarországra. A kommunizmus alatt internálták, többször letartóztatták. 1980. június 12-én Budapesten hunyt el. BIKFALVY 155.

¹⁴⁹ XII. Piusz pápa hozta létre két korábbi pápai commissio egyesítésével. DEL RE, Nicolò, *Commissio Pontificie*, in *Dizionario Ecclesiastico* (Torino 1953) I, 679. Mészáros 1947-ben kivándorolt az Egyesült Államokba, ahol a rend kuztódijában működött, több helyen volt kíségető. 1994-ben hazatért Erdélybe. NÉMETH, *Adalékok... 1945–1963* 200; MIKLÓSHÁZY Attila SJ, *A tengeren túli emigráns magyar katolikus egyházi közösségek rövid története Észak- és Dél-Amerikában, valamint Ausztráliában* (Budapest 2008) 166.

¹⁵⁰ LÉH István Sch.P. – KOLTAI András, *A Magyar Piarista Rendtartomány történeti névtára 1666–1997* (METEM Könyvek 21) (Budapest 1998) 124.

¹⁵¹ ADRIÁNYI – CSIKY 221.

¹⁵² ADRIÁNYI – CSIKY 225; NÉMETH, *Adalékok... 1945–1963* 205–214.

¹⁵³ NÉMETH, *Adalékok... 1945–1963* 201–205.

KÜRY BÉLA HALÁLA ÉS TEMETÉSE

Az Apor irathagyatékban van néhány levél, amely további információval szolgál Küry Béláról.¹⁵⁴

Hlatky Endre, aki Kürynek jó barátja volt, és Apor Gábor mellett munkatársa, Küry halála előtt pár nappal levelet írt Antos Kálmán művésznek az Egyesült Államokba, aki Kürynek még abból az időből volt a barátja, amikor mind a ketten az RMA-n laktak.¹⁵⁵ Küryről azt írja, hogy kilenc hónapja beteg, az ötödik csigolyáját megtámadta egy tuberkulotikus eredetű betegség. Egy újabb levelében már a haláláról értesíti.¹⁵⁶ Apor Gábor segítségével került a San Carlo kórházba, ahol gipszbe tették. Két hónap múlva, karácsony után azonban elhagyta a kórházat, nyugtalan volt, mindenáron haza akart menni. Egy magyar családnál lakott, akik segítettek.¹⁵⁷ Fizikai állapota azonban egyre romlott. Március 14-én vissza kellett vinni a kórházba, ezúttal a Buon Pastore máltai kórházba, és még aznap 12.30 körül meg is halt. Hlatky azonnal két levelet írt, egyet az elhunyt édesanyjának, özv. Csermák Vilmosnénak, a másikat öccsének, Küry Györgynek. Neki jutott az a nehéz feladat, hogy a halálhírt közölje az édesanyával, aki fia betegségéről nem tudott semmit.¹⁵⁸

Küry temetése, amelyet 1956. március 16-án tartottak a Campo Verano temetőben, összehozta az egyébként széthúzástól nem mentes római magyar kolóniát. Szinte teljes létszámban részt vettek rajta, papok és világiak egyaránt.¹⁵⁹ Magyary Gyula mondta a szentmisét, majd a sírnál, amely a külföldiek parcellájában, az RMA régi sírja mögött volt, Tóth Giulio lelkész vé-

¹⁵⁴ SZIA-Apor, 1956 M.N.B. levelezés. A továbbiakban, ahol más lelőhelyet nem adunk meg, ez a lelőhelye az idézett levélnek, az irattár jelenlegi feldolgozottsága mellett.

¹⁵⁵ Hlatky levele Antos Kálmánnak, Róma, 1956. március 10. és Római magyarok névsora (Küry 18.). Hlatky Endre szerkesztő, majd miniszterelnökségi államtitkár volt. 1944 végén emigrált. Rómában telepedett le. Az 1948-ban Rómában megalakult Actio Catholica in Exteris (Külföldi Katolikus Akció) főtítkára, majd védnöke volt. BORBÁNDI 1, 328. Életrajzi adatai: <https://www.arcanum.hu/en/online-kiadvanyok/Lexikonok.../hlatky-endre-75DCD/> (2019. 01. 19.). Az Ara Coeli-templomban a ferences harmadrend tagja volt. Vö. Hlatky levele özv. Csermák Vilmosnénak, Róma, 1956. március 14. Hlatky életrajzi írása: *A halál közelében. Hlatky Endre naplója 1944. október 16. – 1945. május 2.* (Budapest 2003).

¹⁵⁶ Hlatky levele Antos Kálmánnak, Róma, 1956. március 20.

¹⁵⁷ Ápolója Masoné [így] volt. Hlatky levele Fahidy Józsefnek, Róma, 1956. április 24. Lánykori neve Bors Ilonka, és az olasz Actio Catholica tisztségviselője volt. Hlatky levele Walter Emilnek, Róma, 1956. június 8.

¹⁵⁸ Hlatky levelei özv. Csermák Vilmosnénak és Küry Györgynek, Róma, 1956. március 14.

¹⁵⁹ A temetésről Hlatky 1957. április 7-én küldött levelet Küry Györgynek, amelyhez mellékelte 9 fotót. Az azokon látható ismertebb személyeket levelében felsorolja: Zágon József, a PMI régense, Tóth Giulio római magyar lelkész, Márton Hugó premontrei, aki tanára volt Gödöllőn, a premontrei iskolában, Apor Gábor, Eszterházy Endre (András), Pallavicini Hubert, Heltai Olga, Kállay Kristófné. A fotókat Tóth Giulio készítette. Hlatky levele Küry Györgynek, Róma, 1956. május 15.

gezte a besztertelést.¹⁶⁰ Csertő Sándor mondott mindenkit megrázó beszédet, amelynek írott szövege fennmaradt az iratgyűjteményben.¹⁶¹ Kítűnik belőle, hogy Küry Béla az egész magyar közösségben tiszteletnek örvendett. Nem volt túlzás, amit Hlatky Küry édesanyjának írt halála napján:¹⁶² „A magyar kolóniában Bélának igen sok barátja volt. Olyan pedig, aki nem szerette volna, vagy aki nem becsülte volna, egy sem akadt.”

2. kép: KÜR Y BÉLA HALÁLA ALKALMÁBÓL KÉSZÍTETT EMLÉKLAP

¹⁶⁰ Az RMA sírjába (38-as parcella 3-as sír) két ösztöndíjast temettek. Elsőként Kovács Lajos (a sírfeliraton: Ludovicus Kovacs) szombathelyi egyházmegyes papot, aki 1928–1929-ben volt ösztöndíjas, 1929 novemberében hunyt el. Hirtelen halála alkalmával 1929-ben vásárolták a sír helyet. Tóth T. 84. Másodikként Göbel Árpád János (a sírfeliraton: Johannes A. Gobel) festőművészt, aki váratlanul hunyt el 1931. május 23-án. *Göbel J. Árpád. Nekrológ, in A Zalaegerszegi Magyar Királyi Állami Deák Ferenc Reálgimnázium XXXV. értesítője az 1930–31. iskolai évről* (szerk. Péterffy Béla; Zalaegerszeg 1931) 3–4. A sírról készült fénykép: CSORBA, *Magyar emlékek Itáliában* 220–221. A képhez írt szöveg csak egy ösztöndíjasról tudósít.

¹⁶¹ Csertő Sándor esztergomi főegyházmegyes pap volt, 1948-ban emigrált. 1953-tól a Hittani Kongregációban volt levéltáros. NÉMETH, *A római...* 34.

¹⁶² Hlatky levele özv. Csermák Vilmosnének, Róma, 1956. március 14.

Csertő emlékeztetett arra, hogy Küry protestáns volt, de készült arra, hogy katolizáljon. Szinte naponta járt az Ara Coeli-bazilikába, ahol jó viszonyt alakított ki a ferences atyákkal és a harmadrenddel.¹⁶³ Annak ellenére, hogy reformátusnak keresztelték, nagy tisztelője lett Assisi Szent Ferencnek.¹⁶⁴ X. Piusz katekizmusából készült. Csertő oktatta. Schütz Antal dogmatikáját vette át vele szisztematikusan.¹⁶⁵ Formális áttérése 1956 húsvétjára volt kitűzve. A temetéskor elhangzott beszédből ismert az a részlet is, amely mutatja, hogy határozott szándéka volt a katolizálás: halálakor Tóth Giulio római magyar lelkész az elhunyt táskájából kivette tartózkodási engedélyét, hogy átadja azt az orvosoknak. Az okmányon a protestáns vallás tintával ki volt húzva. Annak ellenére, hogy ténylegesen nem katolizált, a kórházba szállításakor feladták neki a betegek kenetét. Küry lelkiségére utal a beszédnek az a részlete is, amely szerint verseskötetét az Ara Coeliben őrzött kis Jézus szobrához tette le.

A római szokásoknak megfelelően a halál harmincadik napján, április 14-én ferences barátja, Bruno mondott érte szentmisét, és erre az alkalomra szettek volna róla emlékképet készíteni olaszul és magyarul, amely azonban csak májusra készült el (2. kép).¹⁶⁶ A Szent Péter-bazilikában, a Pietà szobornál május 14-én Magyary Gyula által mondott szentmisén osztották ki.¹⁶⁷ Ez az emlékkép is sok információval szolgál róla.¹⁶⁸ Külső oldalára a fájdalmas Szűzanya képét tették, mert nagy Mária-tisztelő volt, ahogy arról Csertő beszélt temetésén. A kép alá pedig latinul ezt írták: „Videte si est dolor similis sicut dolor meus.”¹⁶⁹ Rajta van továbbá egy 1948-ban készült fényképe, amely alatt írásaiból vett ars poeticáját idézték, a másik oldalon pedig életrajzi adatai, és azoknak a felsorolása, akik gyászolják. Foglalkozásai között van megemlítve, hogy az I.R.O. és az olasz miniszterelnökség rádió osztályának tisztségviselője volt. Az előbbinél együtt dolgozott Czakó Józseffel, akit ő vitt oda, s akivel jó barátok voltak.¹⁷⁰ A rádiónál a külföldi adások hír-

¹⁶³ Az iratok között található P. Ferdinando De Angelis OFM névjegye, aki a ferences harmadrend (rövidítése olaszul: T.O.F) vezetője volt az Ara Coeli kolostorban. A névjegyen mondott köszönetet a Küryről küldött emlékekért; Hlatky a következő dátumot írta rá: 1956. május 23.

¹⁶⁴ Erről Apor Gábor ír a testvérének, Küry Györgynek adott ajánlásában, aki Jugoszlávián keresztül emigrált. Róma, 1957. március 30. SZIA-Apor, Irattár II.

¹⁶⁵ Hlatky levele Antos Kálmánnak, Róma, 1956. március 20.

¹⁶⁶ Az emlékkép Hlatky Rómában kelt 1957. április 5-i leveléhez van tűzve, amelyet Rév Liviának írt Bécsbe. SZIA-Apor, Irattár II. Az emlékkép tervezett szövege: SZIA-Apor, 1956 M.N.B. levelezés. Hlatky Küry Györgytől kért adatokat hozzá, Róma, 1956. március 14.

¹⁶⁷ Hlatky levele Küry Györgynek, Róma, 1956. május 15.

¹⁶⁸ A gyászjelentéshez édesanyja is küldött adatokat abban a levélben, amelyben válaszolt Hlatky-nak, Budapest, 1956. április 5.

¹⁶⁹ „Lássátok van-e hasonló fájdalom, mint az én fájdalom.”

¹⁷⁰ Czakó József 1947-től élt Rómában. A Collegio Teutonico di Santa Maria dell'Animában lakott Hlatkyval együtt, Alois Hudal püspök jóvoltából, aki 1923-tól volt a kollégium rektora. A Pápai Gergely Egyetemen végezte tanulmányait. Az Egyesült Államokba vándorolt ki, ahol többek kö-

anyagának figyelőit szolgálatában állt, csak nehezen jutott ehhez a munkához, és nem keresett vele sokat.¹⁷¹ Hlatky Endre 1957. július 11-én bekövetkezett haláláig rendszeresen váltott levelet Küry édesanyjával és öccsével, Györggyel.¹⁷² Ezekből kiderül, Küry korábban rendszeresen küldött haza csomagokat az IBUSZ Külföldi Kereskedelmi Akció (IKKA) közvetítésével, hogy családját segítse. Betegségéről hallgatott, zárkózott volt, nem hagyta, hogy segítsenek rajta, nem akart senkinek terhére lenni. Halála előtt barátai előtt nyilatkozott úgy, hogy irodalmi kéziratait Tóth László vegye magához és őrizze, míg elérkezik az idő azok kiadására. Hlatky írt levelet Kovách Gyulának is, aki a Pápai Segélyakció magyar részlegének munkatársa volt, annak érdekében, hogy kösirt készítsenek neki.¹⁷³ Hátrahagyott ingóságait, három nagy ládát, Tóth Giulio lelkész küldte el édesanyjának Budapestre,¹⁷⁴ aki 1956. október 25-én írt levelével virágot küldött fia sírjára. Hlatky a celofándobozt és benne a gyöngyvirágot a sírkeresztre függesztette.¹⁷⁵ A kösír, amelyet barátai, ismerősei adományából állítottak, novemberre készült el.¹⁷⁶ Neve után azt írták: költő. Sírja felszentelése előtt a temető mellett lévő San Lorenzo fuori le mura-bazilikában mondtak érte szentmisét.¹⁷⁷ A sírjáról való gondoskodáson túl Hlatky volt az, aki az Apor irathagyatékban elhunyt barátjának az iratait kezelte, naplóira, amelyekről említést tettünk a tanulmány elején, az ő keze írásával van ráírva Küry Béla neve. A halál első évfordulóján, 1957. március 14-én pedig Rác Imre szom-

zött az Assembly of Captive Nations magyar előadója volt, amelyet az amerikaiak az emigránsok együttműködési fórumának szántak. Czákó József levele Hlatkynak, New York, 1956. április 20. és NAGY 152. Alois Hudal életrajza: STEINACHER, Gerald, *La via segreta dei nazisti. Come l'Italia e il Vaticano salvarono i criminali di guerra* (Trebaseleghe 2010) 154–164. Az emigráns szervezetről: BORBÁNDI 1, 280.

¹⁷¹ Hlatky levele Antos Kálmánnak, Róma, 1956. március 10. A San Carlo kórházban fekvő Küry érdekében Apor Gábor volt szentszéki követ Rómából 1955. október 29-én írt levelet az olasz rádió és televízió vezetőségének, hogy munkahelyét tartsák fenn neki. SZIA-Apor, 1953–1956 – A-L.

¹⁷² Hlatky a római Campo Verano temetőben a közös magyar sírban nyugszik. NÉMETH, *Adalékok... 1973–1999* 174. Eredeti sírjáról készült fénykép: Magyar Nemzeti Digitális Archívum, Jósza András Múzeum Nyíregyháza Kállay gyűjtemény (leltári szám-2011.217.1.6.): <http://mandadb.hu/tart/mcitem/88354> (2019.03.11.).

¹⁷³ Hlatky levele Kovách Gyulának, Róma, 1956. május 16. A válasz: Róma, 1956. május 18. A segélyszervezet a Pontificio Comitato di Assistenza utódja volt, fejlődésének utolsó fázisa. XII. Piusz pápa 1953-ban hozta létre. PELLOSO, Giuliano, *Pontificia Opera di Assistenza in Italia*, in *Dizionario Ecclesiastico* (Torino 1958) III, 270–271. Kovách Gyuláról lásd: 77. jegyzet.

¹⁷⁴ Hlatky levele özv. Csermák Vilmosnénak, Róma, 1956. augusztus 3.; a válasz, amely Budapesten kelt 1956. augusztus 27-én, és szeptember 1-jén érkezett meg Rómába.

¹⁷⁵ Hlatky levele Küry Györgynek, Róma, 1957. május 14. SZIA-Apor, Irattár II.

¹⁷⁶ A sír számlája, 38 114 líra összegben, Rómában, 1956. november 14-én kelt, a Laboratori Marmi F.lli Zazza állította ki. Hlatky mindenkinek megköszönte a sírra küldött adományt. A levelezésben név szerint említett adakozók: Antos Mária, Cicutti Lajos, Simonfay Ferenc, Straus Vias.

¹⁷⁷ Hlatky levele özv. Csermák Vilmosnénak, Róma, 1957. január 3.

bathelyi egyházmegyes pap, lelkész, a PMI ösztöndíjasa mondott érte szentmisét, amelyen a római egyházközség jeles tagjai is részt vettek.¹⁷⁸

Az elmondottak választ adnak a bevezetőben fölített kérdésre, hogy halála után tíz évvel miért őrizték meg földi maradványait a közös magyar sírban.

¹⁷⁸ Hlatky levele özv. Csermák Vilmosnénak, Róma, 1957. március 18. SZIA-Apor, Irrattár II. A levélíron kívül biztos, hogy Eszterházy András (Endre), Pallavicini Hubert, Csertő Sándor kereste fel a sírt. Rác Imre a bécsi Pázmáneum növendékeként végezte a teológiát. Magyarországról 1955-ben emigrált, Rómában tanult, majd Bécsben doktorált. Az 1956-os forradalmat követően kivette részét a menekültek lekipásztori ellátásából. TÓTH T. 87; NÉMETH, *Adalékok... 1945–1963* 222 és ott a 214. jegyzet; Hlatky levele Csopey Dénesnek, Róma, 1957. április 7. SZIA-Apor, Irrattár II. Rác további életútja: Diós 456.